

Lena Johansson

LATENTA FUNKTIONER OCH
DOLDA AKTÖRER

Ted Goldberg

STÄMPLINGSTEORINS
HANDLINGSRELEVANS

Bo Helgesson m. fl.

REKONSTRUKTION AV
MARXISTISK TEKNOLOGIANALYS

ISSN 0058-0342

2-80

mer de maktskillnader som ligger bakom den representativa demokratin som ett ideal.

Slutord

Den ovanstående kritiken bör inte tolkas som ett bevis att 'Mot en teori för social rapportering' har misslyckats. Tvärtom. Under en tid då många forskare är trötta på välfärdsproblematiken, är det ytterst viktigt att diskussionen förs fram. Ännu bättre är, att det händer på ett så elegant sätt som i Johanssons bok. Boken är ett mycket fascinerande exempel på kreativt sociologiskt tänkande. Den framför både välfärdsforskningens teori och empiri. De viktigaste bidragen innehåller (1) själva teorin för social rapportering, som man väl kan kritisera men i dess ställe är det svårt att föreställa sig ett bättre alternativ; (2) välfärdsansatsen, särskilt teorin om kollektiva välfärdsöverbälganden. Boken borde läsas av alla som är intresserade av välfärdsfrågor, av socialforskningens roll i samhället och av demokratiens teori.

Hannu Uusitalo

Finska handelshögskolan i Åbo

NOTER:

1. Detta beskriver inte helt noggrant hans utgångspunkter. Den representativa demokratiens teori sysslar med frågor som hör till den politiska sfären och den säger nästan ingenting om andra sfärer. Ändå använder Johansson teoriansatser från andra livsfärer också. Till exempel den klassiska ekonomiska teorin om fri konkurrens har en viktig roll i hans teoretiserande; han bygger ganska mycket på analogin mellan denna teori och politisk teori. Mera träffande kunde man karakterisera Johanssons utgångspunkter genom att säga att de är förankrade i den "officiella" (även om inte ofta explicit formulerade) teorin om det borgerliga samhället, bestående av följande beståndsdelar: frikonkurrensökonomi, representativ demokrati, genom lagar skyddad privatsfär och oavhängighet av dessa sfärer. Såsom vi skall se, skapar bristen på realism i dessa antaganden problem för hans teori.
2. Att det inte finns någon nödvändig relation mellan social rapportering och demokratins teori kan ses genom att försöka utveckla en teori för social rapportering för en (upplöst) diktator. Slagordvis kunde denna teori karakteriseras på följande sätt: av undersåtar, om undersåtar, för diktatorn.
3. Fastän Johansson annars ömmar för tanken om en viss analogi mellan ekonomisk och politisk teori, använder han termen positiv teori just tvärtom som den används i ekonomisk teori. För Johansson betyder positiv legitimerande, affirmativ, i ekonomisk teori betyder positiv värdefri.
4. Just detta är det uppdrag, som välfärdsforskningen vid Institutet för Social Forskning har fått från regeringen: "att söka konkretisera idén om en löpande social rapportering".
5. Det vore intressant att försöka placera in social rapportering i det kritiska perspektivet om marknaden, politiken och privatlivet som Johansson har utvecklat tidigare. Se hans "Marknaden, politiken och privatsfären. Några teoriansatser för välfärdsforskningen... Sociologisk forskning 1974:4, ss. 3—13.

Lars Ekstrand:

Från konsul Göransson till MBL. Om lokal.facklig kamp i Sverige
Uppsala universitet, 1979

Lars Ekstrands disputats er bemärkelsesvärdig i mere end en forstand. For det første tager den et emne op — studiet af fagbevægelsen på lokalt niveau — som tidligere ret systematisk har været forsømt i forskningen omkring svensk fagbevægelse. For det andet tages der et marxistisk teoretisk udgangspunkt i analysen af fagbevægelsen, hvilket stadig er undtagelsen i svensk samfundsforskning. Endelig ligger der i disputatsens form tendenser til et brud med den mere traditionelle akademiske afhandling. Den bevidst bredt anlagte angrebsvinkel, det enkle og mange gange malende sprog samt nedprioriteringen af de mere omstændelige begrebsdiskussioner af fagudtryk kan ses som et ønske om ikke alene at få en akademisk debat, men også at igangsætte en mere bred samfundsdebat om fagbevægelsens rolle og funktioner i samfundet med denne afhandling. Det er også lykkedes, idet der i Svenska Dagbladet i januar 1980 udspandt sig en debat, hvor bl. a. LO-chefen Gunnar Nilsson deltog.

Intentionen i afhandlingen er at give en beskrivelse, analyse og forklaring af den faglige aktivitet og struktur på lokalt niveau i Sverige i slutningen af 1970'erne. Hvordan ser denne aktivitet og struktur ud? Hvorledes har den forandret sig over tid, og hvorfor er det sket?

Hvordan er og har forholdet mellem den lokale fagforening og det enkelte fagforeningsmedlem været tidligere, og hvordan skal man studere forandringer i dette forhold?

En af afhandlingens grundlæggende antagelser er (s. 61), at forudsætningen for at foretage et empirisk studium af lokal faglig virksomhed i dag er klareringen af nogle teoretiske forestillinger om fagbevægelsen som organisation og samfundet som helhed samt anlæggelsen af et historisk perspektiv for at undgå den teori- og historieløshed, (s. 54) der præger mange moderne sociologiske afhandlinger, der især bygger deres argumentation ensidigt på resultater fra diverse surveyundersøgelser.

Ud fra dette perspektiv formuleres afhandlingens overordnede tese, (s. 62) en strukturel eller materialistisk organisationsteori, som siger, at det er faktorer i en organisations omgivelser, som forklarer dennes opbygning, virksomhed samt forandringer i den. Disse omgivelser er for fagbevægelsens vedkommende generelt set den kapitalistiske økonomi, den kapitalistiske stat, arbejdsgeberne og deres organisationer og klassekampen, det konflikt- og samarbejds mønster, der er opbygget mellem de to hovedklasser.

Denne betragtningsmåde udgør grundlaget for afhandlingens centrale tese om fagforeningernes selvstændiggørelse (s. 61—62), der siger, at forandringerne i de lokale organisationsformer og den lokale faglige virksomhed har medført en selvstændiggørelse af de lokale fagforeninger er overfor medlemmerne, hvormed me-

nes, at fagforeningerne bliver stadig mindre afhængig af medlemmernes initiativer og aktivitet og i stigende grad henter deres arbejdsopgaver og legitimitet gennem aftaler og samarbejde med arbejdsgiverne og love, som regulerer den faglig virksomhed.

I afhandlingens to første hovedafsnit opstilles en teoretisk referenceramme som grundlag for en beskrivelse og analyse af lokal faglig virksomhed i 3 perioder i svensk fagbevægelses historie: Perioden omkring dannelsen af fagbevægelsen før og lige efter århundredskiftet, perioden med storafdelingsdannelsen i 1960'erne og perioden med de nye arbejdsmarkedslove i midten af 1970'erne. Beskrivelsen og analysen af den lokale faglige virksomhed i dag (kapitel 7), der er afhandlingens tyngdepunkt, bygger på materiale hentet fra et case-study af 5 lokale fagforeningsafdelinger fra 5 forskellige fagforbund i Nordjylland og Gästrikland og 7 underorganisationer (klubber og sektioner) indenfor disse afdelinger.

I modsætning til i mange andre af handlinger gøres der her meget ud af en grundlig teoretisk diskussion og bestemmelse af fagforeninger som specifikke organisationer i et kapitalistisk samfund. De defineres (s. 49) som havende en dobbeltrolle i det kapitalistiske samfund. De er på engang en del af dette samfund — integreret i det — og står i et objektivt modsætningsforhold til det, indeholder en potentialitet, der kan føre til et brud med dette samfund.

En af afhandlingens svagheder er den

upræcise brug af begreberne potentialitet og integration. I note 15 til kapitel 1 side 146—46 siges, at det er svært eksplicit at definere potentialitet og integration, fordi begge er dynamiske og betynder tendenser og processer snarere end en stationær tilstand. Potentialitet står for en mulig tendens, som fører til en sprængning af eller et brud med det kapitalistiske samfund, mens integration betegner tendenser som bidrager til genskabelsen af dette samfund. Et par steder bruges begrebet "revolutionær potentialitet" (s. 22 og s. 26), mens der flere andre steder kun bruges udtrykket potentialitet. Det forbliver uklart, om der er forskel på disse begreber.

Et væsentligt element i bestemmelsen af fagforeningernes dobbeltrolle er påstanden om (s. 48—49), at selvom integrationen har været den herskende tendens i hele efterkrigstiden, er den ikke evig, men tidsbestemt og kan aldrig helt slå igennem. Man kunne spørge, om fagbevægelsen kan kaste integrationen af sig og stå for en entydig systemforandrende faglig praktik, om potentialiteten kan slå helt igennem og fortrænge integrationen. En diskussion af dette spørgsmål findes ikke i afhandlingen. Et marxistisk svar ville være, at fagbevægelsens integration i det kapitalistiske samfund beror på dens rolle som salgsorganisation for varen arbejdskraft, og at den i kraft af denne rolle er med til at reproducere det kapitalistiske samfund. Kas-ter den denne rolle af sig, ophæver den sig som fagbevægelse (defineret ud fra et kapitalistisk samfund), hvilket kun kan

ske efter et nyt, socialistisk samfunds etablering.

Begrebet potentialitet er væsentlig at fastholde i en marxistisk fagforeningsteori. Det må imidlertid præciseres, og i forhold til tendenser i denne afhandling frigøres fra begreberne "revolutionær potentialitet" og "revolutionær organisation". Fagforeningerne kan ikke blive revolutionære organisationer på samme måde som politiske partier. De danner en ramme, et samlingssted for arbejderklassen, hvor muligheder for en videre organisering og mobilisering af klassen er tilstede. Det er måske hensigtsmæssigt at skelne mellem *fagorganisationen* og *fagbevægelsen* forstået på den måde, at organisationen ses som en reaktiv afspejling af det kapitalistiske samfund og som sådan bundet til det, mens den *bevægelse*, der findes inden for organisationen kan udvikle sig til noget mere end organisationen f. eks. i en krisesituation danner nye organisationsformer (arbejderråd).

En af grundene til, at der i afhandling- en kan spores tendenser til at tillægge den faglige kamp og fagbevægelsen "mere" potentialitet, end jeg mener er berettiget, ligger i, at der mangler en mere systematisk problematisering af forholdet mellem faglig og politisk kamp og fagbevægelse og parti, eller anderledes udtrykt, der sker en undervurdering af den politiske kamp.

Vedrørende Marx' tanker om forholdet mellem faglig og politisk kamp nævnes kun, at han bebrejdede de engelske fagforeninger, at de isolerede sig fra po-

litiske og sociale bevægelser (s. 18 og 139), og ellers er det faktisk kun i behandlingen af Rosa Luxemburg (s. 23—24), at forholdet mellem økonomisk og politisk kamp behandles mere indgående.

Selvom der mellem de klassiske revolutionære marxister findes tydelig forskelle i vurderingen af forskellige aspekter af den faglige kamp, hvilket på glimrende vis fremdrages i afhandlingen, var alle enige om sammenhængen mellem den økonomiske og politiske kamp, den politiske kamps primat og nødvendigheden af et revolutionært parti. Et afgørende definerende kriterium for marxismen siden Marx og Engels i forhold til den revolutionære syndikalisme har været påpegningen af organiseringen af proletariatet på et politisk plan, i et revolutionært parti, som forudsætning for arbejderklassens befrielse (se f.eks. Almindelige statutter for den internationale arbejderassociation). Marx begrundede især det revolutionære partis nødvendighed med den ujævne udvikling i klassebevidstheden, behovet for arbejderklassen at afgrænse sig overfor småborgerlige demokrater og kampen med borgereskabet og den borgerlige statsmagt.

I afhandlingens empiriske afsnit, hvor den lokale faglige virksomhed bliver behandlet i tre perioder, bliver forholdet mellem faglig og politisk kamp heller ikke systematisk behandlet og problematiseret. I kap. 5, hvor perioden omkring fagforeningsdannelsen tages op, gøres der dog en del ud af både det svenske so-

cialdemokratis og den faglige oppositions syn på fagbevægelsens opgaver, og det understreges, at det socialdemokratiske parti fra arbejderbevægelsens start nedprioriterede den lokale faglige kamp (s. 85). I de to følgende perioder er den politiske dimension imidlertid betydelig mindre fremtrædende. Det ses også i overvejelserne omkring en alternativ faglig praktik. Her siges direkte i det afsluttende kapitel (s. 140), at den lokale, faglige kamp aldrig er blevet betonet indenfor svensk fagbevægelse på grund af fagbevægelsens tidlige tilknytning til det socialdemokratiske parti. Da en aktivisering og mobilisering af medlemmerne på lokal plan er en af grundstenene i den skitserede alternative, faglige praktik (s. 143), og en af hovedforhindringerne for dette har været fagbevægelsens tilknytning til socialdemokratiet, må den logiske konsekvens af det være et krav om fagbevægelsens frigørelse fra dens socialdemokratiske bindinger.

Der opereres ikke eksplicit med politiske partier og den politiske kamp som afgørende faktorer for, at den faglige kamp bliver systemoverskridende. I definitionen af klassebevidsthed (s. 48) sondres mellem to former, en defensiv og en offensiv. Fagforeninger og faglig kamp bygger på en defensiv klassebevidsthed, der normalt ikke overskrider det kapitalistiske samfund, men klassebevidstheden kan blive offensiv og bryde med det kapitalistiske samfunds forståelsesformer specielt ved strejker. Begrebet politisk klassebevidsthed benyttes imidlertid ikke, og politiske partier tillægges ikke

speciel betydning for klassebevidsthedens udvikling.

Selvstændiggørelsesesen er som tidligere nævnt afhandlingens centrale tese. I fagbevægelsens dannelsesperiode før og lige efter århundredskiftet sker en selvstændiggørelsesproces, der kan henføres til forskellige processer, der må holdes ude fra hinanden. For det første betyder forbunds- og landsorganisationsdannelsen en centralisering og bureaukratisering, der havde en vis selvstændiggørelses effekt. For det andet betød erkendelsen af organisationsretten, et kollektivt overenskomssystem og den senere udbygning af et fagretsligt system ovenpå dette en afgørende institutionalisering, der repræsenterer en betydelig selvstændiggørelse. Endelig kan fagbevægelsens tilknytning til det socialdemokratiske parti og dets politiske strategi også betragtes som et led i en selvstændiggørelsesproces.

I den anden periode med storafdelingsdeannelsen i 1960'erne sker en øget institutionalisering, idet samarbejdet mellem fagbevægelsen og arbejdsgiverne bliver intensiveret igennem forskellige aftaler. Institutionaliseringen øger behovet for interne strukturændringer i fagbevægelsen bl. a. dannelse af storafdelinger, der betyder en lokal centralisering og bureaukratisering og dermed selvstændiggørelse. Hændelsesforløbet i tre perioder i 1970'erne er derimod noget anderledes. Her pålægges en ny lovgivning fagbevægelsen og arbejdsgiverne et intensiveret samarbejde eller anderledes udtrykt forstærkes fagbevægelsens insti-

tutionalisering i det kapitalistiske samfund. Det får så i første omgang som effekt en uformel (imodsætning til en formel) centralisering og bureaukratisering på lokalt plan, der er ensbetydende med en selvstændiggørelsesproces.

Afhandlingens konklusion er, at selvstændiggørelsen i dag er så vidt, at man nærmer sig en organisation, der faktisk fungerer udenom medlemmerne, en organisation, der i stigende grad mister sin oprindelige identitet ved at fungere som buffer mellem arbejdsgivere og arbejdere. Selvstændiggørelsen er ved at blive en trussel mod fagbevægelsen og må modarbejdes. Lidt spredt og antydningssvis siges der dog nogle steder, at en vis centralisering og dermed selvstændiggørelse har været en nødvendighed for fagbevægelsens slagkraft (f.eks. s. 77 om forbundsudvalget). I den teoretiske referenceramme (kap. 4, s. 61) fremgår det imidlertid mere klart, at der opereres med en vis ydre nødvendighed og binding i retning af centralisering og selvstændiggørelse, for at fagbevægelsen kan blive et bedre værktøj for arbejderklassen, samtidig med at fagbevægelsen tildeles flere muligheder for valg af organisationsformer.

De nye arbejdsmarkedsloves effekter for den lokale, faglige virksomhed udgør et af hovedpunkterne i den lokale fagforeningsundersøgelse og bruges som en illustration af selvstændiggørelsesesen.

De uddrag af interviews, der benyttes som grundlag for at konkludere, at lovene skaber tendenser til elitisme og pro-

fessionalisering, er gennemgående kritiske og meget problematiserende overfor lovene. Det er en svaghed, at det ikke diskuteres, hvor repræsentative de skønnes at være i forhold til hele tillidsmandsgruppen og hele medlemsskaren.

Af afhandlingen er mere eksplorativ end direkte hypoteseprøvende (s. 53) er naturligt, da der kun i meget begrænset omfang har været en svensk tradition at bygge videre på. De påpegede teoretiske mangler skal også ses i dette perspektiv.

Konkluderende må man sige, at afhandlingens fagforeningssyn — der kan udlæses af afhandlingens elegante komposition, men også mere eksplicit burde være sammenfattet — forener sociologiske og historiske, teoretiske og empiriske, nationale og lokale dimensioner i bestemmelsen af fagforeninger og dermed gør op med mere snævre borgerlige enkeltvidenskabelige forsøg på bestemmelse af fagforeninger.

For det første siges der, at fagforeninger ikke blot er nogle organisationer i snæver sociologisk forstand — en sammentlutning af mennesker med et bestemt formål — det er historiske producenter af de erfaringer, arbejderklassens har erhvervet i klassekampen. Sociologien må blive historisk for at begribe fagforeningerne. Derfor må survey-undersøgelser afvises som utilstrækkelige hvis de står alene på grund af spørgeskema metodens statiske og individuelle bevidsthedsmåling.

For det andet siges der, at fagforeninger ikke lader sig studere isoleret som organisationer, hevet ud af deres

omgivelser. De lader sig kun forstå som et produkt af, formet af et bestemt kapitalistisk samfunds modsætninger. Den snævre organisationssociologi kræver en omgivelsesteori, en samfundsteori for at begribe fagforeningerne.

For det tredje siges der, at fagforeninger i et land ikke udelukkende kan begribes og forstås, hvis de studeres på et overordnet generelt teoretisk og empirisk plan. Kapitalismens ulige udvikling skaber en meget forskellig erhvervsstruktur i et samfunds forskellige lokalsamfund og regioner, hvilket også betyder skabelsen af forskellige arbejderklasser. For at begribe udviklingstendenser og modsætninger i arbejderklassen, slår nationale gennemsnitsbetragtninger ikke til, men må suppleres med lokalstudier for at klarlægge specielle økonomiske og politiske forskydninger i arbejderklassen. Man kan ikke uden videre gå ud fra, at fagbevægelsens tops ideologi og handlinger stemmer overens med "bundens" og bliver fulgt, men må tværtimod gå ud fra, at geografiske, erhvervsstrukturelle, politiske og ideologiske forskelle mellem forskellige lokalsamfund og regioner er af afgørende betydning for, hvorledes aftaler og love følges, bliver udfyldt, fortolket og eventuelt brudt. Den historiske og den sociologiske analyse må suppleres med lokalhistoriske og lokalsamfundsmæssige aspekter for at begribe fagforeningerne.

Erik Christensen
Aalborg Universitetscenter,
Danmark